

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційне дослідження **Педченко Олени Василівни**
«Філософія кохання у прозі російських символістів: гендерний аспект (на
матеріалі творчості В. Брюсова, З. Гіппіус, Д. Мережковського і
Н. Петровської)», на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук за спеціальністю
10.01.02 – російська література

Епістемологія спадщини російських символістів, в тому числі й дослідження «гендерного літературного поля» Срібного віку (праці М. Богомолова, Л. Колобаєвої, І. Корецької, О. Матіч, З. Мінц, А. Пайман, Т. Пахарєвої, А. Ханзен-Леве, К. Еконен та ін.), все ще залишає чимало можливостей для його подальшого вивчення. Дисертація О. В. Педченко відображає досвід наукової рецепції філософії кохання в прозі російських символістів, що створена творчими парами Д. Мережковський – З. Гіппіус і В. Брюсов – Н. Петровська. Подібний погляд на метатексти російського символізму є актуальним, новаторським і перспективним, оскільки подальше уточнення ролі філософії кохання в реалізації універсальних «життєтворчих» стратегій символістів представляється одним з найбільш цікавих напрямків сучасного літературознавства.

Рішення конкретних завдань, поставлених в дисертації О. В. Педченко, передбачало внесення необхідних уточнень в історію становлення гендерології як науки, в тому числі й її літературознавчої складової. Перш за все необхідно позитивно оцінити плідну працю дисертантки з освоєння великої кількості наукових робіт, присвячених проблемам гендерних досліджень і феміністичної критики вітчизняних та зарубіжних авторів (Н. Зборівської, Т. Гундорової, В. Погрібної, С. Гілберт, С. Губар, А. Колодни, Т. Мой, Е. Сіксу, Е. Шовалтер та ін.). В результаті перший розділ роботи – «Гендерний аспект вивчення літератури: історія питання і методологія дослідження» – набув самостійної наукової цінності, оскільки

він містить глобальний аналітичний огляд повного комплексу міждисциплінарної гендерології в ретроспективній та сучасній дослідних репрезентаціях. Логічно і переконливо мотивована пріоритетна увага О. В. Педченко до праць В. Вульф, які чітко корелюють з оригінальною концепцією «гендерного дзеркала», що відобразила креативний потенціал автора рецензованої дисертації.

Як об'єкт інтерпретації О. В. Педченко були обрані символістські тексти художньої, «нефікційної» та публіцистичної прози В. Брюсова, З. Гіппіус, Д. Мережковського і Н. Петровська, що, з її точки зору, найбільш повно і точно відбили філософію кохання, гендерні погляди і специфіку творчого діалогу названих авторів. Оскільки з'ясування гендерної специфіки прози символістів можливо тільки внаслідок її багатоаспектного системного аналізу, методологічна база проведеного дослідження поєднала праці з літературного психоаналізу (Е. Берна, Н. Зборівської, З. Фрейда, К. Юнга), з теорії тексту і автора (Р. Барта, М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Б. Кормана, Ю. Крістевої, М. Фуко, У. Еко); з наратології (Ж. Женетта); з «нового історизму» (А. Анісімової, О. Еткінда); з філософії кохання Срібного віку (Н. Джежер, Я. Саричева, В. Шестакова); з дослідження життя та творчості символістів (Д. Іоффе, О. Лаврова, В. Ходасевича та ін.); а також з гендерних досліджень спадщини письменників і філософів Срібного віку. Звісно, найбільш продуктивним виявився науковий діалог О. В. Педченко з концепціями К. Еконен та О. Матіч. В цілому ж **перший розділ** дисертації – «Гендерний аспект вивчення літератури: історія питання і методологія дослідження» – свідчить про вичерпну поінформованість автора в історії вивчення проблеми та про вільну орієнтацію в методологічних підходах, адекватних об'єкту дослідження. Як наслідок, О. В. Педченко вдалося розробити власну стратегію вивчення прози письменників Срібного віку в аспекті її гендерної проблематики. Долаючи певні труднощі об'єднання загальногуманітарної західної традиції з академічним літературознавством, дисертантка зуміла знайти переконливий компроміс, який дозволив їй

однаково успішно проінтерпретувати різножанрові метатексти письменницьких пар Д. Мережковський – З. Гіппіус і В. Брюсов – Н. Петровська в предметно виділеному гендерному аспекті на матеріалі художніх творів, щоденників, епістолярію, мемуарної прози, критичних і публіцистичних статей названих авторів.

Другий розділ рецензованої праці – «Філософія кохання Зінаїди Гіппіус і Дмитра Мережковського в контексті релігійно-філософських пошуків Срібного віку» – починається з огляду наукової літератури, концентруючи увагу на тих аспектах художньо-філософської концепції кохання, які були вироблені культурою Срібного віку і безпосередньо проєктуються на проблеми статі, гендерного письма і гендерного тандему. О. В. Педченко послідовно й аналітично розглядає позиції Вол. Соловйова, М. Бердяєва, А. Белого, З. Гіппіус, Д. Мережковського, В. Розанова, П. Флоренського щодо гендерної ідентифікації, в тому числі як вона витлумачена у відомій праці О. Вейнингера «Стать і характер», і приходить до обґрунтованого висновку про наявність в філософсько-художній свідомості епохи стереотипного уявлення про пріоритет чоловіка як особистості, що створює. У ситуації необхідного гендерного зі-протиставлення дисертантка вдало адаптує до власного дослідження поняттєвий апарат імагології, оскільки він дозволяє коректне і точне позиціонування жінки в іпостасі об'єкта життєвих і творчих устремлінь чоловіка за допомогою образу «іншого».

Наступний етап дослідження О. В. Педченко дозволяє простежити, як на межі ХІХ – ХХ століть відбувався злам стереотипів, сформованих попередньою соціокультурною традицією, і яким чином він вплинув на формування «нової релігійної свідомості», носіями якої стали Д. Мережковський і З. Гіппіус. Подолання ними дихотомії духу і плоті за допомогою створення «еротичної утопії» дисертантка простежує в різножанровій творчості обох письменників. Нею доведено, що кожен проєкт Д. Мережковського був результатом його співтворчості з З. Гіппіус, демонстрацією інтелектуального співтовариства, яке виражалось в спільності

філософських поглядів, громадської діяльності та літературної праці. У створенні власних концепцій філософії кохання вони реалізовували інтегральний досвід, що вперше визначено О. В. Педченко як двостороннє «гендерне дзеркало».

Четвертий і п'ятий підрозділи другого розділу дисертації містять докладну характеристику двох гендерних варіацій філософії кохання творчого тандему Д. Мережковського і З. Гіппіус. Аналізуючи тексти Д. Мережковського, дисертантка коментує все інтертекстуальне поле його символістської прози, підтверджуючи висловлене М. Бердяєвим судження про нього як художника-мислителя, що володів даром інтуїтивного і провіденційного знання. Генезис його неохристиянських релігійних поглядів доказово зв'язується з культурним контекстом Стародавньої Еллади, з властивим йому синкретизмом краси, мудрості та гріховності (образ богині Афродіти / Венери), на контрастному тлі якого аналізуються образи носіїв ідеального кохання: Іпполита Еврипіда, «бідного лицаря» О. Пушкіна, князя Мишкіна Ф. Достоєвського. Витончено і тонко О. В. Педченко декодує пушкінсько-мережковське «А.М.Д.», виявляючи в образі «бідного лицаря» риси життєбудівної моделі, що пояснює унікальність «еротичного утопізму» Д. Мережковського.

Гендерно-варіативна версія «теології статі», що сповідає З. Гіппіус, розглядається на матеріалі її художніх і автометаописових текстів, об'єднаних ідеєю платонічних відносин і закоханості в третього. Філософія кохання, що виключає фізичну близькість, як життєва практика була досліджена самою письменницею в її щоденнику «Contes d'amour», мемуарних творах, статтях та ін. О. В. Педченко доводить, що у визначенні власної гендерної ідентичності З. Гіппіус тяжіла до андрогінії в сенсі переживання себе як духовно інтегральної особистості. Спроба письменниці художньо досліджувати в параметрах жіночого образу маскулинні (інтелектуально-розумове) і фемінні (емоційно-чуттєве) онтологічні основи відрефлектована дисертанткою за допомогою вибудовування типологічного

персонажного ряду, кожна ланка якого чітко корелює з біографічним «Я» автора – жінкою, яка спіткала сакральну таємницю кохання. Філософська рефлексія інтуїцій З. Гіппіус, відображена в творчому досвіді Д. Мережковського, справедливо охарактеризована дисертанткою в модусі гендерно-амбівалентного символістського життєбудівництва, метафорично визначеного поняттям «гендерне дзеркало».

Третій розділ дисертації – «Кохання як основа життєтворчості Валерія Брюсова и Ніни Петровської» – відображає наукову рецепцію альтернативного проекту, що не заважає його поданням як варіанту «гендерного дзеркала», але з іншою оптикою суб'єктів творчого тандему. Базовою дефініцією цієї частини дослідження виступає «кінетичний персонаж» (Д. Іоффе), що відкриває можливість синхронізованого аналізу «текстів мистецтва» і «текстів життя» всередині процесу мультикультурної символістської міфотворчості. Коментоване прочитання О. В. Педченко епістолярного діалогу В. Брюсова і Н. Петровської (їх листування 1905 - 1913 років) показує, що її характеристики обох суб'єктів цього подвійного еґо-документа засновані на глибокому розумінні фундаментальних настанов символізму, який прагне до розмивання меж між мистецтвом і життям. Інтерпретація «роману життя» В. Брюсова і Н. Петровської органічно продовжена аналізом тексту і контекстів «Вогняного ангела» - роману фікційного. Розглядаючи контексти твору В. Брюсова (різні дискурсивні форми особистісної маніфестації А. Белого, Н. Петровської, В. Ходасевича та ін.), а також його інтертекстуальні пласти (Й. В. Гете, Ф. Достоєвський, І. Бунін та ін.), дисертантка успішно застосовує інструментарій міфопоетичного аналізу, що надає отриманим результатам ще більшої змістовності. О. В. Педченко простежує асоціативно-ігрові, міфотворчі, стилізаторські та інші символістські стратегії письма В. Брюсова з проекцією на його гендерний досвід, і виявляє їх глибокий метафізичний сенс невпинного духовного пошуку людини, якого кидає між безоднею верху і безоднею низу.

Останній аналітичний параграф дисертації присвячений характеристиці гендерно-маркованого наративу в малій прозі В. Брюсова і Н. Петровської. Інтерпретації підлягали тексти, що демонструють пряме і непряме використання обома письменниками прийому «gender shift» і що ілюструють розширення можливостей як творчого експериментування, так і гендерного діалогу. Більшість брюсовських текстів в складі книги «Ночі та дні» послідовно інтерпретуються дисертанткою в призмі гендерних містифікацій автора, експлікують інтенції затвердження нестереотипного образу фатальної жінки, що вичерпала себе в топосі кохання. Книга оповідань Н. Петровської «Sanctus amor» проаналізована в контексті її автометаописових текстів і з урахуванням власне художньої специфіки кожного з творів. В результаті вдалого поєднання підходів «нового історизму» з принципами поетологічного аналізу дисертантці вдалося недекларативно розкрити авторську позицію письменниці, яка полягає в іронічній деміфологізації егоцентризму чоловічого «я». В кінцевому підсумку творчий тандем В. Брюсов – Н. Петровська постає в топосі «*поєдинок рокової*» кохання при збереженні відповідності гендерним стереотипам, не дивлячись на широке застосування масок, містифікацій, псевдоандронімів та інших прийомів модерністської гри.

Висновки до окремих розділів і до роботи в цілому резюмують отримані результати, що відбилися: 1) у застосуванні вперше авторської стратегії порівняльного гендерного аналізу прози представників творчих письменницьких пар; 2) у структуруванні етапів розвитку теорії жіночих досліджень літератури ХХ ст.; 3) у розгляді гендерних стереотипів Срібного віку як імагологічного контексту культури; 4) у розкритті гендерних репрезентацій і філософських поглядів на природу і сенс кохання З. Гіпсіус, Д. Мережковського, В. Брюсова і М. Петровської із застосуванням метафоричного поняття «гендерне дзеркало»; 5) у з'ясуванні значення ігрової стратегії для становлення життєтворчого методу символістів; 6) у характеристиці прийомів і способів перекодування авторського «Я» за

допомогою варіативної підміни гендерної ідентичності. Все сказане свідчить про оригінальність і безумовну змістовність виконаного дослідження. Разом з тим воно викликає ряд зауважень:

1. Недоліком роботи є відсутність чіткого визначення поняття «гендерної творчої пари» у ставленні до таких дефініцій, як «творчий суб'єкт» і «іманентний автор».

2. Не викликає сумніву, що метафора «гендерне дзеркало» містить в собі великий дослідницький потенціал, пропонуючи в тому числі й новий погляд на межі уявлень про «творчий суб'єкт», «автометатекст» та ін. У зв'язку з цим виникає питання: чи можуть розглядатися як «гендерна пара» творчі тандеми, представники яких не зближувалися в естетичних принципах? Так, зокрема, творчий досвід Г. Кузнецової, як відомо, не кореспондує з художньою феноменологією пізньої прози І. Буніна, в період створення якої виник їх гендерний союз.

3. Висновки з дослідження проблеми злиття / не злиття авторської інтенціональності та авторської аксіології в разі гендерного тандему, як видається, могли б бути конкретніше.

4. На тлі переконливо відрефлектованої гендерної амбівалентності естетичних реалізацій творчої свідомості З. Гіппіус більш чіткої артикуляції потребує підсумкова характеристика двоєдиних авторських гендерних стратегій прози Д. Мережковського.

Висловлені зауваження анітрохи не применшують значення отриманих в ході дисертаційного дослідження результатів, а тільки свідчать про їх наукову перспективність. В цілому робота О. В. Педченко свідчить про безумовну професійну компетентність і високу культуру розумової діяльності її автора.

Дисертація «Філософія кохання у прозі російських символістів: гендерний аспект (на матеріалі творчості В. Брюсова, З. Гіппіус, Д. Мережковського і Н. Петровської)» виконана на належному фаховому рівні, є завершеним самостійним новаторським дослідженням на актуальну

тему. Дисертація, автореферат і публікації відповідають вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а отже їх авторка Педченко Олена Василівна заслуговує на надання їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.02 – російська література.

Офіційний опонент,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії російської літератури
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Н. П. Євстаф'єва

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу
кадрів

